

УДК 784.1(477.82)1939/1991

*Ольга Корольчук (Луцьк),
старший викладач кафедри
історії, теорії мистецтв та
виконавства інституту
мистецтв Східноєвропейського
національного університету
імені Лесі Українки*

САМОДІЯЛЬНА ХОРОВА КУЛЬТУРА ВОЛИНИ РАДЯНСЬКОЇ ДОБИ: МІЖ ІДЕОЛОГІЄЮ ТА ТРАДИЦІЄЮ

У статті на основі архівних документів досліджується панорама розвитку самодіяльної хорової культури Волині радянського періоду. Укладаються висновки про масовість хорового музикування та формування репертуару як ідеологічного чинника і виразника народної традиції.

Ключові слова: аматорська хорова культура, Волинь, репертуар, ідеологія, народна традиція.

Ольга Корольчук

Самодетельная хоровая культура Волини советской эпохи: между идеологией и традицией. В статье на основе архивных документов исследуется панорама развития самодеятельной хоровой культуры Волини советского периода. Заключаются выводы о массовости хорового музицирования и формирования репертуара как идеологического фактора и выразителя народной традиции.

Ключевые слова: любительская хоровая культура, Волинь, репертуар, идеология, народная традиция.

The Volyn amateur choral culture by Soviet era: between ideology and tradition. The panorama of the development of Volyn amateur choral music by Soviet period is examined in the article on the basis of archival documents. The conclusions about mass choral music-making and the formation of the repertoire as an ideological factor and the exponent of the folk tradition are being made.

Key words: amateur choral culture, Volyn, repertoire, ideology, folk tradition.

Постановка наукової проблеми та її значення. Плин історії відносить все далі радянську добу з її пріоритетами, тому все більш виразними стають різноманітні явища цієї епохи, що у мистецтві насамперед були пов'язані з міцним ідеологічним підґрунтям і масовістю. Хорова культура в радянській Україні стала тією сферою, в якій відображалася народна душа, що не могла виразити національне в інших формах суспільного життя. Наслідки цього процесу мають відлуння у сучасній музичній культурі, відтак, дана проблема потребує окремого, незаангажованого наукового погляду.

Аналіз останніх досліджень. Різноманітні аспекти розвитку хорової культури сучасної адміністративної Волині стали об'єктом досліджень В. Драганчук [2], А. Єфіменко [3; 10], Л. Ігнатової [4], О. Коменди [5], В. Кучерука та Н. Кучерук [6], О. Марача [7–9], І. Регуліч [12], П. Шиманського [10; 13] та ін. Академічне хорове мистецтво Волині періоду Незалежності у контексті культури західного регіону України досліджене у доробку О. Марача [7–9], який, з-поміж іншого, здійснює й історичну ретроспекцію розвитку хорового мистецтва Волині крізь призму його академізації. Хорова культура у контексті музичного життя краю міжвоєнного двадцятиріччя ХХ століття, вершинними проявами якого стала творчість регентів і композиторів М. Тележинського та А. Річинського, проаналізована у працях П. Шиманського [10; 13].

Дослідити тенденції розвитку самодіяльного музикування радянської доби здійснюють окремі спроби В. Кучерук та Н. Кучерук [6], разом із тим, це явище вивчене ще недостатньо.

Формулювання завдань та мети статті. Мета статті – дослідити панораму розвитку самодіяльної хорової культури Волині радянського періоду. Завдання: окреслити загальну панораму розвитку самодіяльної музичної культури Волині радянського періоду, вирізнити основні тенденції розвитку хорового музикування та репертуару як ідеологічного чинника і виразника народної традиції.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Музична культура Волині у процесі історичного розвитку краю розвивалася в залежності від політико-соціальних умов того чи іншого періоду, поєднуючи у собі українську народну традицію та польські, російські, а у другій половині ХХ століття – і радянські впливи.

Досліджуючи витоки *академічного* хорового мистецтва на теренах адміністративної Волині, О. Марач пов'язує їх із діяльністю церковних установ у XVII столітті – православного Луцького Хрестовоздвиженського (Чеснохрестського) братства, створеного в 1617 р., школою якого керував чернець братського монастиря, композитор Єлисей Ілковський, де у 1990-х рр. розпочав діяльність хор «Оранта», та римо-католицького Єзуїтського монастиря з колегіумом, в якому у 1616 р. була відкрита музична бурса, де у 1990–2000-х рр. функціонував кафедральний хор з оркестром [7–9]; а у ХХ столітті автор вирізняє роль першого народно-академічного колективу новоствореної філармонії – Волинського народного хору, яким керував випускник Варшавської консерваторії, перший заслужений артист Волині Олександр Самохваленко,¹ діяльність

¹ У Луцьку проводиться обласний фестиваль «Ти не згасла, зоре ясна» пам'яті заслуженого артиста України Олександра Самохваленка. Про діяльність митця

нового хору під керівництвом А. Пашкевича та створення навчальних закладів, де працювали знані педагоги-хоровики – В. Галичанський, М. Стефанишин, Г. Максименко, музичний діяч О. Головерса та ін. Натомість розвиток *самодіяльного* хорового напрямку, що увібрав багатотисячлітні традиції народного співу, у другій половині ХХ століття пов'язаний із діяльністю закладів і осередків культури – як згаданої Волинської обласної філармонії, так і чисельних міських, районних, сільських, заводських клубів, гуртків, хор-ланок. Задачею таких закладів було, з одного боку, впровадження в життя радянської ідеології, з іншого – стилізація народнопісенних традицій народними хорами та ансамблями, а по суті – заміна справжнього народного мистецтва, «живого виконавського процесу» його клубною «імітацією».

Архівні документи свідчать, що провідною формою хорового музикування на Волині у повоєнний період стали хор-ланки, які міцно утвердилися в практиці сільської художньої самодіяльності і функціонували в кожному районі – хор-ланки сіл Забужжя і Коцюри Любомльського р-ну, Залізниця Любешівського р-ну, Острів Ківерцівського р-ну, Хотішово Ратнівського р-ну, Нуйно Камінь-Каширського р-ну, Рудники Маневицького р-ну, Залізниця Луцького р-ну, колгоспів ім. Куйбишева, «50-річчя Жовтня», «Ленінський шлях» та «Іскра» Іваничівського р-ну, «Росія» та ім. Б. Хмельницького Рожищенського р-ну, «Слава» Володимир-Волинського р-ну, «Дружба» Ківерцівського р-ну та ін., зокрема, у середині 1950-х років число хор-ланок і вокальних ансамблів, що брали участь в обласних оглядах народної творчості, досягало 130 колективів [1; 6].

В Обласному науково-методичному центрі культури зберігаються документи, які змальовують цілісну картину процесу функціонування художньої самодіяльності у радянський період. Цей заклад, утворений

укладені спогади доньки Галини Бернацької у виданні: «Музичне мистецтво Волині ХІХ–ХХ століття» [10].

відповідно до рішення виконкому Волинської обласної ради як обласний Будинок народної творчості, розпочав діяльність із встановленням радянської влади після «польського двадцятиріччя» у 1940 році, коли по у всьому західному регіоні, що було приєднано до радянської України, заново «відкривалися» театри, часто на основі існуючих колективів створювалися нові капели, філармонії, гуртки художньої самодіяльності². Також організовувалися заклади ідеологічного спрямування, які повинні були спрямовувати культурно-мистецький процес у потрібне соціалістичне русло. Так, за даними цього ж центру, на той час – передвоєнний 1940-й рік – «на Волині вже працювало 384 сільських клуби, 25 районних і міських будинків культури... З роками мережа клубних закладів розширялась» [11]. Працівники центру, праця яких «сприяла подальшому розвитку аматорського мистецтва Волині» [11], опинилися у «прокрустовому ложі» радянської дійсності. Покликані розвивати народне мистецтво, мусили пропагувати насамперед ленінсько-сталінський репертуар, а згодом – народну пісню, проте лише таку, що своїм змістом не кидала викликів існуючій владі. Разом із тим, самовіддана праця колективу, очолюваного такими директорами як М. Пермет, А. Ващенко, О. Бурлаков, Л. Спіцин, А. Бажан, П. Лушчаков, П. Романов, З. Грищук, М. Ярощук, І. Вовк, поряд із утвердженням комуністичних ідеалів, утримувала народну культурну традицію, яка дала нові паростки у період Незалежності, коли (від 1985 року) центр очолив М. Приймак, а від 1996 – Б. Самохваленко, котрий став ініціатором із відзначення ювілейних дат, знакових для української історії, як, наприклад, 50-річчя утворення УПА, фестивалю повстанської та стрілецької пісні «За волю України» в с. Новий Загорів, смт Колки, урочищі Вовчак та ін., справу якого підтримали Є. Гіщинський, П. Клекоцюк, продовжив В. Бобицький та наступники.

² Щодо художньої самодіяльності, то на Волині у 1920–1930-х рр. діяли чисельні співочі колективи у товариствах «Просвіта», «Рідна хата» та ін. [13], тому практика організації подібних хорів була не новою.

Повернемося до радянського періоду, намагаючись неупереджено показати панораму розвитку самодіяльної хорової культури Волині. Проаналізувавши вказані вище матеріали, люб'язно представлені працівниками центру П. Клекоцюком та Є. Гіщинським, можемо змалювати певну ситуацію розвитку хорового музикування краю у 1960–1980-х рр.

Функціонування художньої самодіяльності великою мірою мало «датський» характер, що було пов'язано із різноманітними конкурсами-оглядами художньої самодіяльності, присвяченими річницям «Великого Жовтня», Леніна, утворення СРСР та ін. Так, у типовому для радянської доби звіті «Про роботу художньої самодіяльності області» від 1963 року, про зростання «культури нашого народу», яка є «соціалістична за змістом, національна за формою», стверджується наступне. В цілому в області функціонує 3 621 гурток художньої самодіяльності різних жанрів, в роботі яких беруть участь 48 100 осіб. У тому числі працювали 892 самодіяльних хорових колективи з кількістю учасників понад 20 900 осіб, при цьому «в дусі» прогресу відмічено про збільшення кількості колективів у порівнянні з попередніми роками, уже в 1967 році у звіті, присвяченому 50-річчю «Великого Жовтня», подається кількість хорових колективів 939, у місцевих фестивалях взяло участь 874 хорових колективи, 267 вокальних, тисячі осіб залучено до районних фестивалів-оглядів тощо. Серед різних жанрів самодіяльності у 1950–1980-х рр. переважають хоровий та хореографічний, також розвиваються драматичний, з інструментальних колективів найбільшу популярність мали духові оркестри сіл, районних центрів, фабрик і заводів, закладів та установ.

Репертуар самодіяльних хорових колективів, орієнтований на радянські ідеали, в той же час, включав 20–25% українських народних пісень, переважно про кохання, жартівливих та ін. Хоча офіційно виголошувалося (як свідчить вище зазначений звіт), що «репертуар гуртків художньої самодіяльності складався з українських [*насамперед* – О. К.]»,

російських народних пісень, пісень радянських композиторів, пісень країн народної демократії». У цьому плані показовим є репертуар хорового колективу села Берестечко Горохівського району, який включав такі пісні: «Комуністичній партії хвала» і «Пісня бригад комуністичної праці» Філіпенка, «Слава робочим рукам» Листопада, «Рідна земля» Майбороди, «На прапорі Києва орден Леніна» Данькевича, «Пісня про щастя» Цегляра, а також дві жартівливі українські народні пісні – «Била жінка чоловіка» і «Стелися, барвінку» в обробці Лисенка, – та «Ой на лану Спецівському», жанр якої визначено як «сучасна українська радянська народна пісня».

На користь збереження у скритій, завуальованій формі національної традиції свідчить той факт, що, наприклад, у репертуарі хорового колективу вчителів м. Ківерець у 1960-х рр. поряд із піснями про партію і Леніна, такими творами як «Широка ты, родная Россия» Мокроусова та «Плещут холодные волны» Свешнікова зустрічаємо «Вічний революціонер» Лисенка, протрактований, проте, у потрібному ідеологічному напрямку та такі національні перлини як «Щедрик» Леонтовича, «Ой три шляхи широкії» Топольницького, «Садок вишневий коло хати» Вахменина. Несподіванкою у цьому контексті виявився «Пташиний хор» славетного українського хорового диригента, основоположника львівської «Трембіти» Дмитра Котка, котрий у 1950-х рр. відбув «покарання за націоналістичну діяльність» у сталінських таборах.

Окремо необхідно зазначити, що репертуар хорових колективів поповнювали твори волинського композитора В. Герасимчука та самодільних композиторів – хормейстерів А. Пашкевича, М. Стефанишина, Є. Гіщинського, Л. Кужелюка та ін.

Аналогічну ситуацію спостерігаємо в інших звітних документах про розвиток художньої самодіяльності Волині радянського періоду. Головною тенденцією, яка акцентується практично у всіх звітах – це збільшення масовості учасників гуртків. Цей процес, як правило, мав показовий

характер та активізувався напередодні конкурсно-фестивальних і концертних подій.

Окремої уваги заслуговують колективи, які склали професійні артисти – такі як Волинський народний хор під керівництвом А. Пашкевича, ансамблі пісні і танцю «Колос» у Торчині, очолюваний О. Огородником, та «Розмай» Луцького педагогічного інституту імені Лесі Українки під орудою Л. Кужелюка, хорові капели «Колорит» Камінь-Каширського РБК, (І. Роздяловський), Володимир-Волинського РБК, Локачинського району (Р. Кушнірук), працівників культури Луцького району (Л. Гаджала), Нововолинська чоловіча хорова капела (Є. Шаюк), колективи, очолювані М. Стефанишиним та ін.

Кращі самодіяльні колективи ставали лауреатами конкурсів-оглядів і фестивалів республіканського та навіть всесоюзного значення. Серед них – лауреат республіканських і всесоюзних оглядів, переможець турніру «Сонячні кларнети» народна самодіяльна хорова капела Володимир-Волинського РБК; лауреат і дипломант обласних, республіканських і всесоюзних оглядів народна самодіяльна хорова капела працівників культури Луцького району; лауреат Республіканського фестивалю самодіяльного мистецтва (1967), володар золотої медалі і диплому лауреата Республіканського огляду художньої самодіяльності (1972), золотої медалі Всесоюзного фестивалю самодіяльної творчості (1973) Нововолинська чоловіча хорова капела [6] та ін. Особливо вирізнявся студентський колектив – народний ансамбль пісні танцю «Розмай», що постійно брав участь у конкурсах-оглядах і фестивалях в Україні, Білорусі, Литві та інших республіках, у телетурнірі «Сонячні кларнети», а також став господарем фестивалю «Лесина пісня».

Наприкінці 1980-х – на початку 1990-х рр. розвиток самодіяльного музичного мистецтва у тих формах, які були встановлені в радянську добу, набув значного занепаду, проте, залишилися діючими колективи, які набули професійного рівня – як Державний академічний Волинський хор

(О. Стадник), ансамблі пісні і танцю «Колос» (О. Огородник), «Розмай» (Л. Кужелюк, А. Головань, О. Марач), хорова капела «Колорит» (Т. Смолярчук), хори «Подвиг» (О. Джига), «Посвіт» (Р. Кушнірук), «Злагода» (В. Штихалюк) та ін.

Висновки та перспективи нових досліджень. У панорамі розвитку самодіяльного хорового мистецтва Волині радянського періоду насамперед відмітимо осередок, що опікувався художньою самодіяльністю – науково-методичний центр культури, в якому близько 50 років хоровим жанром опікувався Є. Гіщинський та ряд інших методистів, до співпраці з якими залучалися музично-громадські діячі, композитори-піснярі та збирачі фольклору – М. Стефанишин, О. Головерса, В. Герасимчук, О. Ошуркевич та ін. Аналіз документів, що зберігаються у вказаному центрі, виявив дію декількох суперечливих тенденцій. З одного боку – це надзвичайний ідеологічний тиск, який здійснювався на всі форми суспільного життя, в тому числі – народну культуру. Репертуар хорових колективів лише на 20–25% складався з українських пісень, та й то, як правило, жартівливих та про кохання. З іншого боку – постійне збільшення мережі клубів, де береглася народна пісня, хоч і в дуже поверховому вигляді.

Подальше вивчення цієї теми дозволить виявити ті особистості, що змогли у складних умовах радянської дійсності зберегти паростки національної культури, передати для нащадків традиції українського співу.

Список використаних джерел

1. Державний архів Волинської області, р-592, оп. 1, спр. 163.
2. Драганчук В. Дві грані «Оранти» / Вікторія Драганчук // Віче. – 2010. – 18–24 листопада. – С. 10.
3. Єфіменко А. Г. Встретє на Волині (За матеріалами Третього Міжнародного конкурсу хорового мистецтва імені Лесі Українки) / Аделіна

- Єфіменко // Музика. – № 4. – 1996. – С. 15.
4. Ігнатова Л. П. Тенденції розвитку музичної культури Волині наприкінці ХХ – початку ХХІ століття: автореферат дис. ... канд. мистецтвознавства : 17.00.01 – теорія та історія культури / Ігнатова Лариса Петрівна ; Київський національний університет культури і мистецтв. – К., 2006. – 19 с.
 5. Коменда О. Тріумф хорового співу / Ольга Коменда // Волинська газета. – 2006. – 23 лютого.
 6. Кучерук Н. Динаміка розвитку аматорського хорового виконавства Волині в другій половині ХХ ст. / Н. Кучерук, В. Кучерук // Музикознавчі студії Інституту мистецтв Волинського національного університету імені Лесі Українки та Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського : збірник наукових праць. – Вип. 4. – Луцьк : ВНУ імені Лесі Українки, 2009. – С. 71–81.
 7. Марач О. М. Ідея духовності у творчому вияві камерного хору «Оранта»: погляд крізь двадцятиріччя / Олександр Марач // Музикознавчі студії Інституту мистецтв Волинського національного університету імені Лесі Українки та Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського : збірник наукових праць. – Вип. 6. – Луцьк : Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2010. – С. 196–204.
 8. Марач О. М. Луцький костел святих Петра і Павла як осередок музичного мистецтва Волині / Олександр Марач // Актуальні питання культурології. Альманах наукового товариства «Афіна» кафедри культурології : Матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції «Українська культура в контексті глобалізаційних трансформацій» : у 2-х тт. – Вип. 8. – Т. 2. – Рівне : Рівненський державний гуманітарний університет, 2009. – С. 182–185.
 9. Марач О. М. Церковне хорове мистецтво Волині в добу державної Незалежності України / Олександр Марач // Українська культура:

- минуле, сучасне, шляхи розвитку – наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. – Вип. 17. – Т. 1. – Рівне : Рівненський державний гуманітарний університет, 2011. – С. 102–108.
10. Музичне мистецтво Волині XIX–XX століття : колективна монографія / В. Тиможинський, П. Шиманський, М. Новакович, А. Єфіменко, Г. Бернацька ; [за заг. ред. П. Шиманського]. – Луцьк : ПВД «Твердиня», 2012. – 168 с.
 11. Обласний науково-методичний центр культури : офіційний сайт [Електронний ресурс]. – режим доступу : <http://www.nmck-volyn.com.ua>.
 12. Регуліч І. Нотна колекція церковних творів прот. Володимира Ганжука: спроба характеристики / Ірина Регуліч // Музикознавчі студії Інституту мистецтв Волинського національного університету імені Лесі Українки та Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського. – Вип. 4. – Луцьк : РВВ «Вежа», 2009. – С. 196–204.
 13. Шиманський П. Й. Музичне життя Волині 20–30-х років XX століття : автореферат дис... канд. мистецтвознавства : 17.00.03 – музичне мистецтво / Шиманський Петро Йосипович ; Національна музична академія України імені П. І. Чайковського. – К., 1999. – 16 с.